

УДК [005:519.23]:330.16

Тетяна Юніївна ГЕЙКО

здобувачка, головна консультантка відділу економічної стратегії, Національний інститут стратегічних досліджень, Україна, e-mail: geykodu@niss.gov.ua, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6225-9646>

ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19 ТА В ПОСТКАРАНТИННИЙ ПЕРІОД

Гейко, Т. Ю. *Пріоритети розвитку підприємництва в Україні в умовах пандемії COVID-19 та в посткарантинний період.* Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2020. № 2 (73). С. 62–71.

Анотація. У статті розглянуто вплив пандемії коронавірусу COVID-19, як найбільш вагомого чинника середньо- та довгострокових змін, на розвиток малих та середніх підприємств України. Уточнено, що внаслідок запровадження вимушених заходів щодо обмеження окремих видів діяльності у зв'язку із карантинном, сектор підприємництва зазнає найбільших збитків, що відіграє вирішальну роль у нагромадженні кризових процесів в економіці, в тому числі, – переддефолтного стану суб'єктів бізнесу. Обґрунтовано, що відсутність адаптивної державної підтримки в Україні може призвести до скорочення майже на третину валової доданої вартості, зайнятості та податкових надходжень від цього сегменту. На основі систематизації ризиків, трендів розвитку глобального бізнес-середовища та інших структурних змін, пов'язаних із карантинними обмеженнями, визначено нові пріоритети бізнес-стратегій та напрямки державної підтримки підприємницького сектору. Об'єктом дослідження є розвиток малого та середнього бізнесу в умовах пандемії COVID-19 та в посткарантинний період. Мета дослідження – визначення пріоритетів розвитку та підтримки підприємництва в Україні для прискорення відновлення в умовах коронакризи. Методологія дослідження передбачає застосування методів емпіричного дослідження (спостереження, порівняння, опис), теоретичного пізнання (формалізації) та загальнологічних методів дослідження (аналізу, системного підходу, статистичних методів). До практичних результатів дослідження варто віднести ідентифікацію актуальних пріоритетів підтримки та розвитку підприємництва в умовах коронакризи. У статті запропоновано знизити втручання державних органів у діяльність суб'єктів господарювання, забезпечити системне зниження корупційної поведінки у зв'язку із розширенням державної підтримки на початку коронакризи, підвищити доступність МСП до фінансування, розширити можливості зовнішньоекономічної діяльності, прискорити цифрові трансформації.

Ключові слова: підприємництво; малі та середні підприємства; стратегія розвитку підприємництва; бізнес-середовище; цифрові трансформації підприємництва; дерегуляція.

Татьяна Юниевна ГЕЙКО

соискательница, главная консультантка отдела экономической стратегии, Национальный институт стратегических исследований, Украина, e-mail: geykodu@niss.gov.ua, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6225-9646>

ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID-19 И В ПОСТКАРАНТИННЫЙ ПЕРИОД

Гейко, Т. Ю. *Приоритеты развития предпринимательства в Украине в условиях пандемии COVID-19 и в посткарантинный период*. Вестник социально-экономических исследований : сб. науч. трудов. Одесса : Одесский национальный экономический университет. 2020. № 2 (73). С. 62–71.

Аннотация. В статье рассмотрено влияние пандемии коронавируса COVID-19, как наиболее весомого фактора средне- и долгосрочных изменений, на развитие малых и средних предприятий Украины. Уточнено, что в результате введения вынужденных мер по ограничению отдельных видов деятельности в связи с карантином, сектор предпринимательства испытывает наибольшие убытки, что играет решающую роль в накоплении кризисных процессов в экономике, в том числе, – преддефолтного состояния субъектов бизнеса. Обосновано, что отсутствие адаптивной государственной поддержки в Украине может привести к сокращению почти на треть валовой добавленной стоимости, занятости и налоговых поступлений от этого сегмента. На основе систематизации рисков, трендов развития глобальной бизнес-среды и других структурных изменений, связанных с карантинными ограничениями, определены новые приоритеты бизнес-стратегий и направления государственной поддержки предпринимательского сектора. Объектом исследования является развитие малого и среднего бизнеса в условиях пандемии COVID-19 и в посткарантинный период. Цель исследования – определение приоритетов развития и поддержки предпринимательства в Украине для ускорения восстановления в условиях коронакризиса. Методология исследования предполагает применение методов эмпирического исследования (наблюдение, сравнение, описание), теоретического познания (формализации) и общелогических методов исследования (анализа, системного подходе, статистических методов). К практическим результатам исследования следует отнести идентификацию актуальных приоритетов поддержки и развития предпринимательства в условиях коронакризиса. В статье предложено снизить вмешательство государственных органов в деятельность субъектов хозяйствования, обеспечить системное снижение коррупционного поведения в связи с расширением государственной поддержки в начале коронакризиса, повысить доступность МСП к финансированию, расширить возможности внешнеэкономической деятельности, ускорить цифровые трансформации.

Ключевые слова: предпринимательство; малые и средние предприятия; стратегия развития предпринимательства; бизнес-среда; цифровые трансформации предпринимательства; дерегуляция.

Tetiana HEIKO

PhD Student, Senior Consultant of Economic Strategy Division, National Institute for Strategic Studies, Ukraine, e-mail: geykotu@niss.gov.ua,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6225-9646>

PRIORITIES OF ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC AND POST-QUARANTINE PERIOD

Heiko, T. (2020). *Priorities of entrepreneurship development in Ukraine in the conditions of the COVID-19 pandemic and post-quarantine period* [Prioritytety rozvytku pidpryiemnytstva v Ukraini v umovakh pandemii COVID-19 ta v postkarantynnyi period], Socio-economic research bulletin; Visnik social'no-ekonomichnih doslidzen' (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, No. 2 (73), pp. 62–71.

Abstract. The article considers the impact of the COVID-19 coronavirus pandemic, as the most important factor of medium- and long-term changes, on the development of small and medium

enterprises in Ukraine. It is clarified that due to the introduction of forced measures to limit certain activities related to quarantine, an entrepreneurship sector suffers the greatest losses, which plays a crucial role in the accumulation of crisis processes in the economy, including the pre-default state of business entities. It is substantiated that the lack of adaptive state support in Ukraine can lead to a reduction of almost a third of gross value added, employment and tax revenues from this segment. Based on the systematization of risks, trends in the global business environment development and other structural changes related to quarantine restrictions, new priorities of business strategies and directions of state support for entrepreneurship sector have been determined. The object of the study is a small and medium business development in the conditions of the COVID-19 pandemic and in the post-quarantine period. The purpose of the study is the priorities of development and support of entrepreneurship determining in Ukraine for recovery accelerating in the context of the coronary crisis. The research methodology involves the use of empirical research methods (observation, comparison and description), theoretical knowledge (formalization) and general research methods (analysis, systematic approach, statistical methods). The practical results of the study include the current priorities for support and development of entrepreneurship identification in the context of the coronary crisis. The article proposes to reduce government interference in the activities of economic entities, to ensure a systematic reduction of corruption behavior in connection with an expansion of state support at the beginning of the crisis, increase the accessibility of SMEs to financing, expand the opportunities for foreign economic activity, and accelerate digital transformations.

Keywords: *entrepreneurship; small and medium enterprises; entrepreneurship development strategy; business environment; digital transformations of entrepreneurship; deregulation.*

JEL classification: *D220; O120; O440*

DOI: [https://doi.org/10.33987/vsed.2\(73\).2020.62-71](https://doi.org/10.33987/vsed.2(73).2020.62-71)

Постановка проблеми у загальному вигляді. Збереження карантинних обмежень на здійснення окремих видів економічної діяльності на тлі загального тренду стагнації економіки, обумовили критичні ризики для національного підприємництва. Різке згортання діяльності малих та середніх підприємств (далі – МСП) України здатне спричинити руйнівні системні наслідки для національної економіки, призвівши до: спаду ВВП та погіршення макроекономічних дисбалансів, дестабілізації банківської системи внаслідок дефолтів суб'єктів підприємництва та фізичних осіб – позичальників, які залишилися без роботи, збільшення безробіття, нарощення дебіторської та кредиторської заборгованості. Карантинні заходи загострили проблеми нерівномірного впливу карантину на окремі сегменти підприємництва на національному та місцевому рівнях, тобто більше постраждали мікро- і малий бізнес, що актуалізує завдання щодо визначення пріоритетів підтримки МСП.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Дослідженню проблем сучасного стану та розвитку підприємництва в Україні, характерних рис формування середовища бізнесу, державної політики підтримки малого підприємництва та стратегій його розвитку в Україні присвятили свої роботи такі українські науковці, як Г. А. Лех [1, с. 224–229], З. С. Варналій [2, с. 104; 5, с. 226], С. Попов [3, с. 3–5], В. В. Виговська [4, с. 59–63], В. М. Геєць [5, с. 226], С. Г. Дрига [6, с. 459], В. В. Пап [7, с. 160–164], Т. А. Піхняк [8, с. 270–274] та ін.

Під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників, спричинених карантинном, трансформується філософія та умови функціонування бізнесу. Підприємницький сектор потребує державної підтримки, масштаби надання якої в нових умовах

породжують суперечності у конкурентній, підприємницькій та інших сферах, що актуалізує необхідність поглиблення відповідних наукових досліджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У зв'язку із вищезазначеним доцільно сфокусуватися на: аналізі проблем найбільш постраждалих внаслідок карантинних обмежень сегментів економічної діяльності; формуванні та реалізації державної програми, що буде діяти під час карантину і в період посткарантинного перезавантаження економіки для підтримки МСП залежно від масштабів ураження окремих видів економічної діяльності; збільшенні допомоги підприємницькому сектору; запровадженні ризик-орієнтованого підходу при встановленні карантинних обмежень підприємницької діяльності для забезпечення необхідного рівня епідеміологічної безпеки. При реалізації заходів щодо підтримки МСП в умовах карантину важливо не допустити розширення корупційної складової та забезпечити належну прозорість, адміністрування й адресність відповідної допомоги.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування ризиків для діяльності малого та середнього бізнесу та визначення пріоритетів подолання ключових перешкод розвитку підприємництва України в умовах зупинення низки економічних процесів та суттєвого послаблення попиту на внутрішньому ринку, дефіциту ліквідності, розірвання ланцюгів створення доданої вартості і постачання, що пов'язані із заходами протидії пандемії COVID-19.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною перевагою підприємств малого та середнього бізнесу є здатність швидко адаптуватися до змін, що може вплинути на економічні і соціальні перетворення в державі. Але цей сегмент працює нестабільно і в умовах кризи їх діяльність більше піддається негативним змінам економічного і політичного середовища країни, ніж діяльність великого бізнесу [8, с. 4–6]. В Україні і до початку карантинних обмежень умови функціонування малого підприємництва мали багато недоліків. Проблеми сталого розвитку і зростання підприємництва обумовлені наявністю багатьох перешкод, що, у свою чергу, впливає на соціально-економічну і політичну стабільність в державі [9, с. 65–73]. Сектор підприємництва України, за попередніми квітневими оцінками Advanter Group, внаслідок запровадження карантинних заходів втратить понад 20% доходу, при цьому з кризою зайнятості стикнеться щонайменше 2,2 млн. осіб, а третина МСП може припинити існування через 2 місяці карантину. Прогнозується, що біля половини діючих МСП скоротить 10–30% персоналу.

Низкою провідних країн реалізуються масштабні програми підтримки національного підприємництва для мінімізації наслідків карантинних обмежень для поліпшення ліквідності, мінімізації наслідків розірвання ланцюгів постачання, надання податкових пільг та канікул, грошових дотацій бізнесу, зниження відсоткових ставок та реалізації кредитних програм. Так, за оцінками МВФ [10], Польща передбачила надання кредитних гарантій та мікrokредитування для підприємців обсягом 75 млрд. злотих (3,3% ВВП 2019 р.), Румунія – через надання урядом початкових гарантій на 10 млрд. лей (1% ВВП) для гарантій за кредитами та субсидованих відсотках за оборотні кошти та інвестиції МСП; Естонія надає кредити сільським компаніям через фонд розвитку сільського господарства (200 млн. євро), гарантії під заставу банківських позик для перепланування платежів (1 млрд. євро), бізнес-кредити, для підтримки ліквідності компаній (500 млн. євро), інвестиційні позики компаніям (50 млн. євро); Велика Британія виділила 27 млрд. фунтів стерлінгів на гранти для малих компаній постраждалим

секторам, запуск схеми «Кредитування постраждалих від коронавірусу бізнесів» для підтримки МСП; Італія реалізує заходи з підтримки кредитних пропозицій (5,1 млрд. євро); Німеччина направила 50 млрд. євро субсидій власникам малого бізнесу та самозайнятим особам, розширення обсягу та доступу до гарантій державних кредитів для фірм, спрямувавши на ці цілі щонайменше 822 млрд. євро (24% ВВП).

Загалом урядами багатьох країн на підтримку економіки спрямовано значне державне фінансування, зокрема: Естонія – 2 млрд. євро (7% ВВП), Латвія – 1 млрд. євро (3% ВВП), Литва – 2,5 млрд. євро (5% ВВП), Італія – 25 млрд. євро (1,4% ВВП). В Китаї затверджено та імплементовано заходи приблизно на 1,3 трлн. юанів (1,2% ВВП), Німеччині – 156 млрд. євро (4,5% ВВП), США – 0,5% ВВП на охорону здоров'я, лікарняні відпустки, кредити для малого бізнесу та міжнародну допомогу. Очікується виділення додаткових 2 трлн. дол. (біля 10% ВВП). Для України видатки на боротьбу з COVID-19 неспівставно менші [11] і складають 1,972 млрд. грн. та пов'язуються із значно меншими фінансово-економічними можливостями національної економіки. Дослідження діяльності МСП в умовах карантину дозволило визначити такі ризики:

– *Зупинення діяльності.* За даними опитування *Info Sapiens* [12] лише 66% МСП зможуть диверсифікувати діяльність, на відміну від підприємств у вузькоспеціалізованих сегментах, які будуть змушені згорнути діяльність. Найбільшого негативного впливу зазнають промисловість, оптова і роздрібна торгівля та сільське господарство, які створюють 44% доданої вартості та забезпечують зайнятість 55% робочих місць [12; 13]. Незважаючи на те, що готельно-ресторанний бізнес в структурі економіки має незначну частку (1%), 60% в ньому становлять малі підприємства, які першочергово потребують підтримки.

– *Дефіцит ліквідності.* Наявність касових розривів та відсутність достатніх заощаджень не дають можливості багатьом МСП забезпечити покриття постійних операційних витрат у випадку призупинення діяльності. Можливість закриття бізнесу через карантин розглядають від 3 до 10% МСП (за даними опитування-дослідження *Info Sapiens*, березень 2020 та *Advanter Group*, квітень 2020).

– *Масштабне скорочення та звуження структури споживчого попиту.* Зменшення попиту на товари/послуги, що не належать до товарів першої необхідності кардинально вплине на зниження виручки підприємств в інших сферах діяльності. Негативні споживчі очікування мають 62% населення [12].

– *Розірвання ланцюгів створення доданої вартості і постачання.* Налагоджені бізнес-процеси, а саме купівля/логістика/продаж порушуються під час карантинних заходів, зважаючи на зупинку діяльності частини партнерів, МСП змушені відновлювати операційну діяльність шляхом пошуку нових альтернативних ринків для поставок сировини та аутсорсингу послуг.

– *Втрата внутрішнього ринку збуту.* Падіння доходів населення в період карантину призведе до скорочення внутрішнього ринку. Натепер відсутній ефективний механізм компенсації, що може ефективно відновити роботу підприємництва, а представники сегменту не можуть спрогнозувати ані період кризи, ані інструменти її подолання.

– *Невизначеність на зовнішніх ринках,* насамперед щодо посткарантинних обсягів, строків та можливостей відновлення експорту.

«Післявірусний світ» як глобальне середовище, в якому існуватиме бізнес в середньостроковій перспективі, зміниться, що стане поштовхом до появи нових пріоритетів бізнес-стратегій, що пов'язано із появою таких трендів:

1. *Виникнення нових каналів збуту.* З метою послаблення негативного тиску карантинних перешкод для звичної економічної діяльності, компаніям варто розбудовувати альтернативні канали збуту продукції. Йдеться про продаж традиційних продуктів та послуг через онлайн-канали шляхом оцифрування бізнес-процесів з продажу продуктів/послуг, або шляхом використання посередницьких платформ. В умовах формування нових цифрових платформ компаніям варто перекладати зусилля з продажу у B2C та B2B сегментах ринку на нові канали. Перехід до онлайн стане стратегією швидких результатів.

2. *Використання існуючих промислових потужностей для виробництва нових товарів.* COVID-19 зменшив попит на певні групи товарів і послуг, що призвело до недозавантаження організаційно-промислової інфраструктури. Водночас, попит на інші групи товарів залишається високим або асиметрично зростає. Доцільно переорієнтувати недозавантажену інфраструктуру для виробництва товарів та послуг для боротьби з COVID-19, а також для задоволення майбутніх змін споживацького попиту.

3. *Швидке впровадження інновацій навколо нових потреб.* Крім збалансування продуктового асортименту, нові потреби клієнта створюють можливості для інновацій. В умовах виникнення загроз кризових явищ чи значної зміни структури ринку крім захисних заходів компаніям необхідно зосередити зусилля на впровадженні інновацій, які дають можливість отримати нові переваги з тих можливостей, що виникають. Важливим є інформування про Інтернет-пропозиції компаній та покращення цифрової лояльності клієнтів.

4. *Розвиток промислових потужностей для задоволення розширеного попиту.* Компаніям із зростаючих сегментів доцільно розширювати свою інфраструктуру для збільшення виробничих потужностей. Розвиток партнер-ських відносин з іншими компаніями може збільшити промислово-логістичні потужності в умовах кризи. Для задоволення потреб в новій інфраструктурі доцільно співпрацювати із зовнішніми партнерами в рамках економіки спільного використання.

5. *Постійна орієнтація на виявлення нових звичок споживання, що формуються.* Зміни моделей споживання, спричинені пандемією коронавірусу, зберуться і у посткарантинний період. Більшість секторів переорієнтуються на нові ринкові реалії в багатьох країнах світу. Складно визначити, які нові звички будуть зберігатися у довгостроковій перспективі, але значні можливості охоплюють перехід від офлайн до онлайн-освіти, трансформацію надання медичної допомоги та збільшення використання цифрових каналів продажу. Компанії повинні прискорити цифрову трансформацію, освоєння інструментів цифрового маркетингу, розбудову партнерств за допомогою інтернет-платформ.

6. *Використання соціальних мереж для координації діяльності співробітників та партнерів.* Завдяки віддаленій роботі та новому комплексу проблем координації діяльності, компанії усвідомлюють потребу використувати соціальні мережі для координації дій співробітників та партнерів. Окремим напрямом стає ініціювання компаніями навчання та мотивації персоналу до просування продукції компанії у соціальних мережах.

7. *Пошук нових джерел доходів.* Після завершення пандемії коронавірусу існує висока ймовірність скорочення багатьох ринків і тривалого збереження низького попиту на них з боку споживачів і підприємницьких структур. За умов посилення конкуренції, пошук нових можливостей для отримання доходу буде критичним для стійкості компаній. Незважаючи на те, що конкретні стратегії залежатимуть від напрямків діяльності чи ринків збуту, для всіх видів діяльності нові можливості формуються розбудовою екосистем, які орієнтовані на створення партнерських стосунків, продуктові інновації, розвиток каналів цифрової взаємодії (маркетинг, збут продукції, вивчення змін уподобань та звичок тощо). Щоб завоювати нові ринки, компанії і у виробничому секторі, і у сфері послуг повинні розробляти продукти, що відображають сучасні потреби.

8. *Підвищення рівня підготовки, навичок та кваліфікації робочої сили* відповідно до потреб нового світу. Обмеження для економічної діяльності у період пандемії коронавірусу змусило всі підприємства переглянути майже кожен аспект своєї діяльності: дистанційну роботу, цифровий спосіб взаємодії/використання нових технологій. Це ставить перед компанією завдання забезпечити набуття персоналом необхідних навичок та підвищення їх готовності приймати зміни. Швидкість технологічного прогресу створила значні вимоги до підвищення кваліфікації робочої сили, а післякризові вимоги посилять цю потребу. Крім технічного навчання працівників, необхідно ретельно оцінювати навички та компетенції, на які потрібно орієнтуватися, інвестувати у навчання та оцінку впливу змін на діяльність компанії. Це дозволить підвищити продуктивність, підтримати інноваційну активність, посилити відчуття причетності у співробітників та їх задоволеності від роботи.

В умовах зупинення низки економічних процесів та послаблення попиту на внутрішньому ринку, пов'язаних із заходами протидії пандемії COVID-19, пріоритетами підтримки та розвитку МСП в Україні варто визначити:

1. *Кардинальне зменшення втручання державних органів у діяльність суб'єктів господарювання, усунення адміністративних бар'єрів для ведення бізнесу.* Постійні зміни законодавства щодо МСП, що встановлюють нові правила та вимоги до мікро-, малого та середнього бізнесу, впливають на інституційну слабкість МСП, необізнаність, як діяти відповідно до законодавства, і створюють підстави для виникнення претензій з боку органів державного нагляду та контролю. За даними Державної регуляторної служби України (ДРСУ), у 2019 р. попереджено впровадження державних регулювань, які передбачали майже 33,1 млрд. грн. додаткових витрат для суб'єктів господарювання шляхом прийняття рішень про відмову в погодженні відповідних проєктів регуляторних актів (у 2018 році – 43,5 млрд. грн.).

2. *Системне зниження корупції.* Недостатній рівень доброчесності окремих службовців, зловживання владою, відсутність критичного ставлення представників бізнесу до проявів корупції та незаконного матеріального заохочення, як інструменту для вирішення питань, сприяють виникненню корупції та ускладнюють її викорінення. Окремі працівники місцевих органів не завжди належним чином виконують делеговані їм повноваження, що створює підґрунтя для корупції, а окремі дії місцевих співробітників органів державного нагляду та контролю розглядаються як тиск на бізнес. За показником корупції у «Звіті з оцінки реалізації державної політики розвитку малого і середнього підприємництва в

Україні, USAID KEY 2019» 44,6% представників МСП вважали корупцію основною перешкодою для ведення бізнесу.

3. *Модернізація податкової системи*, на основі запровадження раціональних податкових новацій (замінити податком на виведений капітал податок на прибуток підприємств; розширити перелік підакцизних товарів згідно з Директивами ЄС), спростити податкове адміністрування, вчасно відшкодовувати ПДВ та знизити навантаження на фонд оплати праці через зменшення ставки ЄСВ або зменшення ставки ПДФО.

4. *Підвищення доступності для МСП фінансування в банківському і небанківському секторах* на основі спрощення вимог до позичальників та застави. МСП потребують збільшення обсягів фінансування через існуючі та нові програми для поповнення обігових коштів, в т.ч. на оплату праці/оренди з пільговим періодом обслуговування боргу не менше 60 днів. МСП, які втратили обсяги продажів більше, ніж на 15%, потребують особливого підходу до визначення розміру відсотків по кредитах (або компенсації від держави) та можливості отримання кредитів без застави. Вільний доступ до кредитування передбачає також прості процедури отримання кредиту, включаючи швидкість отримання (до 48 годин від моменту запиту) з використанням онлайн доступу.

5. *Розширення можливостей зовнішньоекономічної діяльності МСП*. Високий рівень невизначеності щодо обсягів, строків та схем відновлення експорту пов'язаний з відсутністю довгострокових контрактів на великі суми, тому підвищується ризик втрати експортного потенціалу (приблизно 30% експорту України). В умовах нових викликів МСБ частково втратив ланцюги міжнародного співробітництва, що вплинуло на його конкурентоспроможність на міжнародних ринках, підвищило необхідність збереження існуючих торговельних партнерів та пошуку нових ринків. Це послаблюється недостатнім обсягом експортного кредитування та відсутністю знань та навичок щодо пошуку партнерів через розміщення інформації щодо пропозиції компанії в EEN.

6. *Підвищення рівня цифровізації державних послуг та підприємницьких компетенцій МСП, збільшення обсягів електронної комерції*. В умовах карантинних обмежень, неможливості офлайн роботи багатьох напрямків діяльності МСП та співпраці з органами влади, постає вибір між закриттям бізнесу і адаптацією його до нових умов через розвиток інструментів віддаленого онлайн доступу (розширення переліку державних послуг, розвитку електронної комерції). Необхідна державна підтримка для ефективної адаптації до вимушеної хвилі цифровізації (лише 66% мають можливість діджиталізації або перепрофілювання), яка залежить від покриття Інтернетом та наявності спеціалізованих знань та компетенцій. Державна допомога має бути насамперед скерована на стимулювання запровадження дистанційних бізнес-процесів, а також використання цифрових інструментів пошуку нових альтернативних ринків. МСП повинні системно розширювати інструменти аналізу даних та управління інформаційними потоками.

Висновки і перспективи подальших розробок. Найбільшими ризиками для МСП України в умовах карантину є: зупинення діяльності, дефіцит ліквідності, зменшення споживчого попиту, розірвання ланцюгів створення доданої вартості й постачання, втрата внутрішнього ринку збуту, невизначеність на зовнішніх ринках, а також неготовність регуляторного середовища України до стимулювання динамічного розвитку підприємницького потенціалу. Реалізація підприємницького потенціалу залежить від швидкої модернізації та адаптації державної політики

підтримки. Зміцнення зусиль між законодавчою та виконавчою владою дозволить знизити ризики для розвитку МСП.

Переформатування державної політики має включати:

- 1) реалізацію антикризового Плану дій щодо підтримки підприємництва в умовах карантинних заходів та у період економічного відновлення;
- 2) зменшення регуляторного навантаження та формування пакету заходів, спрямованих на збереження ринків збуту для МСП в умовах обмежень;
- 3) розроблення запобіжних заходів для недопущення корупційних зловживань та дискримінації суб'єктів господарювання в умовах дії карантину;
- 4) прискорення спрощення податкового адміністрування;
- 5) покращення доступу до фінансування;
- 6) створення інфраструктури стимулювання експорту;
- 7) поглиблення цифрових трансформацій, розширення цифрових інструментів для дистанційного виконання фінансово-господарських операцій.

Зважаючи на важливість поліпшення бізнес-клімату для реалізації підприємницького потенціалу в умовах економічної кризи, необхідно і в подальшому проводити дослідження наявних перешкод для розвитку підприємництва України з метою визначення пріоритетів їх подолання для стимулювання сталого економічного розвитку.

Література

1. Лех Г. А., Ільчишин М. М., Туркало О. Я. *Світовий досвід розвитку підприємств малого бізнесу*. Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. 2011. Вип. 21.15. С. 224–229.
2. Варналій З. С. *Мале підприємництво : основи теорії і практики*. 4-те вид., стер. Київ : Знання, КОО, 2008. 302 с.
3. Попов С., Поліщук Г. *Забезпечення ефективності державної політики підтримки розвитку малого підприємництва : окремі аспекти*. Інформаційний простір. Українські реалії : досвід трансформацій : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. Хелм, Польща, 2016. С. 3–5.
4. Виговська В. В. *Малий бізнес України : сучасний стан і тенденції розвитку*. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 1. С. 59–63.
5. Варналій З. С., Геєць В. М., Кужель О. М., Лібанова Е. М. та ін. *Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні* : Національна доповідь / За ред. В. М. Гейця. Київ : Держкомпідприємство, 2008. 226 с.
6. Дрига С. Г. *Мале підприємництво України : становлення, механізми управління та підтримки* : монографія. Київ : ТОВ «ДКС центр», 2009. 459 с.
7. Папп В. В. *Сучасний стан і тенденції розвитку малого підприємництва в Україні*. Бізнес Інформ. 2013. № 6. С. 160–164.
8. Піхняк Т. А. *Організаційно-економічний механізм державного управління підприємствами малого бізнесу : світовий досвід та уроки для України*. Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. 2012. Вип. 22.2. С. 270–274.
9. Ольвінська Ю. О. *Особливості державного регулювання малого підприємництва у країнах світу*. Державне управління : удосконалення та розвиток. 2015. № 2. URL: <http://www.du.nauka.com.ua/?op=1&z=814> (дата звернення: 19.05.2020).
10. *Дайджест МВФ «Політики реагування на COVID-19»*. URL: <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19> (дата звернення: 20.05.2020).
11. *Оперативна інформація про видатки на боротьбу з COVID-19*. URL: https://public.tableau.com/profile/ua.gov.covid19#!/vizhome/COVID-19UKRAINE/ COVID_19 (дата звернення: 20.05.2020).

12. Дані опитування-дослідження *Info Sapiens* (березень 2020) та *Advanter Group* (квітень 2020). URL: <https://sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=114> (дата звернення: 20.05.2020).
13. Державна служба статистики України : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.05.2020).

References

1. Lekh, G. A., Pchyshyn, M. M., Turkalo, O. Ya. (2011). *World experience of small business enterprises development* [Svitovyi dosvid rozvytku pidpriemstv maloho biznesu], Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy, Vyp. 21.15, s. 224–229 [in Ukrainian]
2. Varnaliy, Z. S. (2008). *Small business: basics of theory and practice*. 4th ed. [Male pidpriemnytstvo: osnovy teorii i praktyky], Znannia, KOO, Kyiv, 302 s. [in Ukrainian]
3. Popov, S., Polishchuk, G. (2016). *Ensuring the effectiveness of support state policy of small business development: some aspects* [Zabezpechennia efektyvnosti derzhavnoi polityky pidtrymky rozvytku maloho pidpriemnytstva: okremi aspekty], Informatsiyni prostir. Ukrainski realii: dosvid transformatsii: materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, Helm, Polshcha, s. 3–5 [in Ukrainian]
4. Vyhovska, V. V. (2009). *Small business of Ukraine: current state and development trends* [Malyi biznes Ukrainy: suchasnyi stan i tendentsii rozvytku], Aktualni problemy ekonomiky, No. 1, s. 59–63 [in Ukrainian]
5. Varnaliy, Z. S., Geets, V. M., Kuzhel, O. M., Libanova, E. M. et al. (2008). *On the state and prospects of entrepreneurship development in Ukraine: National report*. Ed. by V. M. Geets [Pro stan ta perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva v Ukraini: Natsionalna dopovid; za red. V. M. Geitsia], State Committee for Entrepreneurship, Kyiv, 226 s. [in Ukrainian]
6. Dryga, S. G. (2009). *Small business of Ukraine: formation, mechanisms of management and support*: monograph [Male pidpriemnytstvo Ukrainy: stanovlennia, mekhanizmy upravlinnia ta pidtrymky: monohrafiia], TOV «DKS tsentr», Kyiv, 459 s. [in Ukrainian]
7. Papp, V. V. (2013). *The current state and trends in small business development in Ukraine* [Suchasnyi stan i tendentsii rozvytku maloho pidpriemnytstva v Ukraini], Biznes Inform, No. 6, s. 160–164 [in Ukrainian]
8. Pikhnyak, T. A. (2012). *Organizational and economic mechanism of state management of small business enterprises: world experience and lessons for Ukraine* [Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm derzhavnoho upravlinnia pidpriemstvamy maloho biznesu: svitovyi dosvid ta uroky dlia Ukrainy], Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy, Vyp. 22.2, s. 270–274 [in Ukrainian]
9. Olvinska, Yu. O. (2015). *Features of state regulation of small entrepreneurship in the world* [Osoblyvosti derzhavnoho rehuliuвання maloho pidpriemnytstva u krainakh svitu], Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, No. 2. Retrieved from: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=814> [in Ukrainian]
10. *IMF digest «Policy Responses to COVID-19»*. Retrieved from: <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19>.
11. *Operational information on expenditures to combat COVID-19* [Operativna informatsiia pro vydatky na borotbu z COVID-19]. Retrieved from: https://public.tableau.com/profile/ua.gov.covid19#!/vizhome/COVID-19UKRAINE/COVID_19 [in Ukrainian]
12. *The survey-research data of Info Sapiens* (March, 2020) and *Advanter Group* (April, 2020). Retrieved from: <https://sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=114>.
13. *State Statistics Service of Ukraine*: website [Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: sait]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian]